

Čemu potrebujemo dobro opredelitev prostovoljstva?

Maša Milovič, Marja Zakelšek, Teja Gale

Obstaja več opredelitev prostovoljstva, te pa se razlikujejo glede na različne kulture in celo države. Nekatere opredelitve so prostovoljstvo opisale zelo široko, druge so značilnosti opredelile zelo konkretno, najpogosteje pa se je pojavljalo poudarjanje svobodne volje in socialni doprinos kot ključni dve komponenti prostovoljstva. Tudi same smo želele poskusiti oblikovati opredelitev prostovoljstva, in sicer smo prostovoljstvo opredelile kot dejavnost, ki je usmerjena k pomoči drugemu, zanj oseba v zameno ne pričakuje materialnih dobrin, lahko pa pridobi simbolne. Oblike prostovoljstva avtorji različno opredeljujejo, v splošnem lahko glede na časovno dimenzijo razločimo kratkotrajno in dolgotrajno prostovoljstvo, glede na dimenzijo organiziranosti pa formalno in neformalno prostovoljstvo. V različnih kulturnih okoljih prevladujejo nekoliko drugačni motivi za opravljanje prostovoljstva, kultura pa ima lahko tudi pomembno vlogo v razširjenosti in v prevladujočih oblikah prostovoljskih aktivnosti.

Uvod

Veliko posameznikov vsako leto del svojega časa nameni prostovoljskemu delu, ki je v današnjem času vse bolj razširjeno. Opravljanje prostovoljstva je postalo ena od cenjenih vrednot družbe. Posameznike se pogosto spodbuja k pridružitvi prostovoljskim organizacijam, programom ali projektom, ki se ukvarjajo s tovrstnimi aktivnostmi. Pogosto se pri rekrutiranju novih prostovoljcev omenja pozitivne posledice, ki jih to prinaša za prostovoljca

in tudi za druge ljudi ali organizacije, kjer opravlja prostovoljsko delo. Nekatere prednosti prostovoljstva, ki jih pogosto izpostavljajo sami prostovoljci, so višje zadovoljstvo z življenjem, boljša samopodoba in povečanje socialne mreže (Casiday idr., 2008). V povezavi s prostovoljstvom se pogosto omenja tudi pridobivanje novih znanj in izkušenj, kar je koristno tudi za študente in brezposelne, saj lahko opravljanje prostovoljstva vključijo v svoj življenjepis, kar jim lahko pomaga pri iskanju zaposlitve (Allan, 2019). Prostovoljska dejavnost pa prinaša socialne prednosti tudi organizacijam, ki se ukvarjajo s prostovoljskim delom, in ekonomske prednosti za trg nasploh. V političnem in družbenem smislu lahko prostovoljstvo služi tudi kot orodje za ozaveščanje o določenih socialnih problemih in kot orodje iskanja dolgoročnih rešitev za bolj ranljive posameznike v družbi (Liu idr., 2017).

Zaradi vse večje razširjenosti prostovoljstva je nastala potreba po natančni opredelitvi tega pojava. Čeprav je pojem široko uporabljen, enotne opredelitve prostovoljstva še nimamo (Kelemen idr., 2017), ta pa je predvsem pomembna z vidika ločevanja prostovoljskega dela od ostalih aktivnosti.

Kakšna je razlika med prostovoljstvom in delom? Na prvi pogled se ponudi odgovor, da je posameznik za delo plačan, vendar se tudi pri nekaterih prostovoljskih dejavnostih poda finančna ali materialna kompenzacija za delo in čas, ki ga prostovoljec opravi. V nadaljevanju se nam lahko tudi zastavi vprašanje, ali je prostovoljstvo res vedno prostovoljno in posledica lastne izbire, oziroma če ni, ali lahko še vedno govorimo o prostovoljstvu? V nekaterih državah je ena od oblik prestajanja kazni tudi družbeno koristno delo, kjer lahko o prostovoljnosti govorimo le pogojno. Podobno je v sklopu določenih izobraževalnih programov pogoj za dokončanje letnika ali študija opravljeno določeno število ur prostovoljskega dela. Nekatera podjetja pa prostovoljstvo svojih zaposlenih uporabljajo za promocijo svojih izdelkov ali storitev in izboljševanje podobe podjetja kot družbeno odgovornega poslovnega subjekta, čemur rečemo korporativno prostovoljstvo, ki mu je v nadaljevanju monografije namenjeno posebno poglavje. Pri opredelitvi pojma prihaja do več nejasnosti, zaradi ločevanja prostovoljstva od drugih pojmov pa se v stroki pojavlja potreba po enotni definiciji.

V sklopu pisanja tega poglavja smo želele s pregledom literature in različnih opredelitev prostovoljstva izpeljati predlog definicije, ki bi bila tako splošna, da bi zajela tudi kulturno specifične opredelitve, in hkrati dovolj ozka, da bi prostovoljstvo jasno ločila od drugih sorodnih pojmov. V pregled smo želele zajeti tudi medkulturne razlike v prostovoljstvu in posameznih oblikah

le-tega ter vse skupaj povezati z družbenimi normami in morebitnimi razlikami med bolj individualističnimi in kolektivističnimi kulturami.

V naš kvalitativni pregled literature smo vključile članke iz baz Google Scholar in DiKUL, v iskalnike pa smo s pomočjo operatorjev »and« in »or« v različnih kombinacijah vpisovale naslednje iskalne nize: »volunteering«, »volunteerism«, »volunteer«, »systematic review«, »cultural comparison«, »collectivism«, »individualism«, »social norms«, »forms«. Od vseh zadetkov v našo analizo nismo vključile člankov, ki so bili objavljeni pred letom 2000, saj smo želele vključiti le novejša znanstvena dela, ker se razumevanje pojma prostovoljstva v zadnjih dvajsetih letih zelo razvija. Izključile pa smo tudi članke, ki niso bili v slovenskem ali angleškem jeziku.

S pregledom literature smo želele odgovoriti na tri raziskovalna vprašanja. V sklopu prvega vprašanja nas bo zanimalo, ali obstajajo razlike v opredelitvah prostovoljstva v različnih kulturnih okoljih. Znotraj tega vprašanja smo si zastavile cilj, da bomo na podlagi podobnosti in razlik različnih opredelitev poskušale oblikovati univerzalno definicijo prostovoljstva. V okviru našega drugega raziskovalnega vprašanja nas bo zanimalo, katere oblike prostovoljstva lahko opredelimo. V sklopu zadnjega raziskovalnega vprašanja pa bomo poskušale ugotoviti, ali obstajajo medkulturne razlike v socialnih normah, ki so povezane s prostovoljstvom. Pri tem se bomo predvsem osredotočile na primerjavo med kulturnimi okolji, ki so pretežno kolektivistična in med okolji, ki so bolj individualistična. V nadaljevanju predstavljamo rezultate pregleda literature, ki so nastali na podlagi navedenih raziskovalnih vprašanj.

Kako opredeliti prostovoljstvo?

Prostovoljstvo je bilo včasih pojmovano kot nebistven dodatek (Liu idr., 2017) ali kot oblika zagotavljanja pomoči skupnosti, pristočasna dejavnost ali socialna vključenost, danes pa je postalo socialna platforma, znotraj katere se po vsem svetu, v številnih zdravstvenih organizacijah in organizacijah za socialno pomoč ljudem, prerazporeja socialni kapital (Liu idr., 2017). V nekaterih primerih, kot so nujne socialne in skupnostne potrebe, naravne katastrofe ali brezizhodna potreba po naslavljanju izvora socialnih problemov in stisk, pa je prostovoljstvo tudi socialni odziv, kjer aktivni državljani ponudijo svojo pomoč (Penner, 2004).

Začele bomo s pregledom bolj splošnih opredelitev in nadaljevale s specifičnimi, ki so sprejete v nekaterih državah. Kljub pomembnosti prostovoljstva in številnim raziskavam na to temo še ni bilo sprejetega soglasja glede

njegove opredelitve. Eden od razlogov za to je, da je prostovoljsko delo zelo raznoliko, kar otežuje poenoteno opredelitev. Liu idr. (2017, str. 531) so v svoji raziskavi povzeli nekatere zgodnejše opredelitve prostovoljstva, ki so se pojavile skozi leta:

- namenjanje svojega časa ali svojih sposobnosti za opravljanje storitev ali izvajanje nalog, za kar ne pričakuješ neposredne finančne kompenzacije;
- vsaka aktivnost, pri kateri posameznik porabi svoj čas v korist druge osebe, organizacije, skupine ali za nek dober namen;
- posameznik se brez zanimanja za monetarne koristi odloči, da bo prepoznal potrebe, bo socialno odgovoren in bo deloval nad svojimi osnovnimi dolžnostmi, z namenom priskrbeti pomoč tistim, ki jo potrebujejo;
- dragocena pomoč ali intervencija posameznika, ki ni neposredno usmerjena k materialni koristi in ni posledica prisile ali ukaza.

Na podlagi različnih opredelitev prostovoljstva Liu idr. (2017) povzemajo, da je bistvo prostovoljstva zasidrano v štirih ključnih dimenzijah:

- svobodna volja (prostovoljna narava),
- narava nagrade,
- organizacija dejavnosti in
- identiteta upravičencev (je znana ali ne).

Podobno je tudi organizacija Prostovoljci Združenih narodov (McAllum, 2014) izrecno navedla, da prostovoljstvo zahteva svobodno voljo, nobenega finančnega dobička ter koristi tistih, ki jim je namenjeno. Tudi s strani ostalih strokovnjakov se pri opredeljevanju prostovoljnega dela pogosto pojavlja poudarjanje pomembnosti svobodne volje in socialnega doprinosa kot ključnih komponent prostovoljstva (McAllum, 2014).

Pomembno je tudi, da prostovoljstvo razlikujemo od ostalih prosocialnih aktivnosti, kot je na primer pomoč očividca v primeru nesreče. Iz tega razloga je bilo pozneje prostovoljstvo opredeljeno kot namerno načrtovana in dolgoročna dejavnost, ki vključuje neobvezno pomoč znotraj organiziranega konteksta (Penner, 2004). Načrtovana in dolgoročna narava prostovoljstva, ki je poudarjena v tej opredelitvi, podkrepí vrednost altruizma in predanosti kot značilnosti, ki sta neločljivo povezani s konceptom prostovoljstva (Liu idr., 2017).

Poleg že omenjenih elementov prostovoljstva se v večini obstoječih opredelitev osredotočajo na to, kaj prostovoljstvo ni, saj naj bi bilo to lažje določiti.

Pri tem navajajo, da prostovoljstvo ni nujno za obstoj posameznika, ni plačano, ni prisilno delo, ni sorodstvena skrb in tudi ni spontana pomoč. Poleg tega ločujejo prostovoljstvo tudi od dejavnosti, ki promovirajo sovraštvo, nasilje ali kršijo zakon (Hustinx idr., 2010).

Eden od problemov, ki se zaradi številnih možnosti prostovoljskega dela in neenotne opredelitve pojavlja, je tudi ta, da ljudje opravljajo enako prostovoljno dejavnost, vendar jo nekateri vidijo kot prostovoljstvo, drugi pa ne. Primer, ki ga navajajo Hustinx idr. (2010), je profesor, ki ne zahteva plačila za predavanje na sestanku nekega društva. Nekateri profesorji bi rekli, da je to prostovoljna dejavnost, drugi, da je družbeno koristno delo, in spet tretji, da je to le dejavnost, ki se od osebe na njihovem delovnem mestu pričakuje (Hustinx idr., 2010).

Že samo v Evropi, kjer so si države geografsko blizu, je v opredelitvi prostovoljstva veliko razlik (Grönlund idr., 2011). Nekateri avtorji menijo, da naj bi bile te razlike do neke mere posledica različnih jezikovnih opredelitev in različnega zaznavanja koncepta prostovoljstva (Grönlund idr., 2011). V Veliki Britaniji je tako na primer prostovoljstvo pretežno obravnavano kot neplačano delo, na Švedskem kot idealistično delo, v Nemčiji pa je prostovoljec tisti, ki je včlanjen v določeno organizacijo ali odbor, ki se s tem ukvarja (Grönlund idr., 2011). Kljub naštetim razlikam je M. Merrill (2006) odkrila podobnosti med nekaterimi državami. Za razvite države, kamor je uvrstila Avstralijo, Kanado, Evropo, ZDA in nekatere Azijske države, je značilno višanje povprečne starosti prebivalstva, kar vodi v prostovoljstvo, ki se osredotoča na pomoč starejšim. To je v demografskem kontrastu z državami v razvoju, kamor je avtorica uvrstila Mehiko in Armenijo, v katerih je povprečna starost nižja, kar se kaže tako, da je v teh državah vlada poskušala spodbuditi prostovoljstvo za pomoč mladostnikom.

Evropska komisija (2011, str. 2) je o prostovoljstvu zapisala: »Vsaka država ima drugačno opredelitev, tradicijo in predstavo o prostovoljstvu. Prostovoljstvo je opredeljeno kot vse oblike prostovoljne dejavnosti, tako formalne kot neformalne. Prostovoljec se po svoji volji odloči, da bo delo opravljal in ne išče finančnega dobička. Prostovoljstvo je solidarnost in pot, po kateri posamezniki in organizacije prepoznajo in naslovijo človeške, socialne in okoljske potrebe. Prostovoljstvo je velikokrat izvedeno kot podpora neprofitni organizaciji ali na družbeno pobudo.«

V Sloveniji prostovoljstvo opredeljuje 2. člen zakona o prostovoljstvu, v katerem piše, da je prostovoljstvo »družbeno koristna brezplačna aktivnost

posameznikov, ki s svojim delom, znanjem in izkušnjami prispevajo k izboljšanju kakovosti življenja posameznikov in družbenih skupin ter k razvoju solidarne, humane in enakopravne družbe« (Zakon o prostovoljstvu, 2011, str. 1). V 5. členu opredelijo tudi pojem prostovoljskega dela kot »delo, ki ga posameznik po svoji svobodni volji in brez pričakovanja plačila ali neposrednih ali posrednih materialnih koristi zase opravlja v dobro drugih ali v splošno korist« (Zakon o prostovoljstvu, 2011, str. 2).

V Franciji so v obširni anketi uporabili zelo specifično definicijo prostovoljskega dela, saj so ga na tak način želeli ločiti od povezanih pojmov članstva in neformalne pomoči, zato so ga opredelili kot neplačano delo in čas, ki ga posameznik porabi za pomoč skupinam in neprofitnim organizacijam, ki ne zajemajo njegove družine, sosedov in prijateljev (Anheier in Salamon, 1999). V ZDA prostovoljstvo vidijo predvsem kot funkcijo služenja drugim, opredelitev pa je širša, in sicer kot prispevek posameznika za dobrobit sosedov in družbe, ki je neprofiten, ni plačan in ne prispeva k razvoju kariere (Anheier in Salamon, 1999).

Hustinx idr. (2012) so v svoji raziskavi o prostovoljstvu naredili primerjavo med študenti iz Kitajske in iz Kanade, kjer jih je med drugim zanimalo tudi, kako eni in drugi dojemajo ter s tem opredeljujejo prostovoljsko delo. Kanadski študenti so poročali, da je prostovoljstvo svobodna oziroma prosta aktivnost in dolgotrajna pomoč, pri kateri neprofitne organizacije pridobivajo posameznike, koristi pa so tako kolektivne kot zasebne. Nekoliko drugače so študenti iz Kitajske navajali, da je prostovoljstvo večinoma vodeno s strani države, nanaša se na posamezne projekte (torej ni dolgotrajno), je cilj vladajoče politike, prinaša kolektivne koristi in velja za moralno superiorno vedenje (Hustinx idr., 2012). To je skladno tudi z na projektih osnovanimi vladnimi pobudami na Kitajskem, ki pri prostovoljcih spodbujajo predvsem kratkoročno vključenost in ne dolgotrajne predanosti oziroma obveze (Hustinx idr., 2012). Pri Kanadčanih so se zasebne koristi pokazale kot pomemben napovednik za dolgotrajno prostovoljsko delo, medtem ko kolektivne koristi na vključenost v prostovoljsko delo niso imele vpliva. Nasproten vzorec se je pokazal pri kitajskih študentih, pri katerih prevladujejo kolektivne koristi (Hustinx idr., 2012).

Sum (2017) je v svoji raziskavi na Kitajskem opravil intervjuje s študenti, ki so se med poletnimi počitnicami odločili izvajati šolske poletne programe na podeželju, kjer so med drugim delali na poljih. Povedali so mu, da verjamejo, da njihov trud ne šteje, če niso v svoji želji pomagati iskreni in pristni.

Večina od njih tudi ni odobraval, da bi za svoje delo prejeli dodatne kredite na študiju ali kakšno drugačno priznanje (Sum, 2017).

Nekoliko drugačen pogled na iskanje boljše in univerzalne definicije prostovoljstva so leta 2004 izpostavili v Veliki Britaniji, kjer so kot svoj odgovor ponudili, da bi prostovoljstvo moralo biti prilagojeno različnim lokalnim, socialnim in kulturnim vrednotam (Liu idr., 2017). Glede na iskanje opredelitve prostovoljstva, ki je enotna in bolj jasna, se morda ta opredelitev zdi preveč specifična, vendar izpostavi pomembnost vzpostavitve dimenzionalno izčrpnega in fleksibilnega okvirja prostovoljstva za učinkovito delovanje v različnih kulturah. Odgovor, ki so ga podali, pa nakazuje tudi na to, zakaj je težavno oblikovati enoten zaključek glede opredelitve prostovoljskega dela. Koncept prostovoljstva se namreč za razliko od večine konceptov spreminja in morda tudi zato zelo natančna opredelitev prostovoljstva ne more preseči različnih kultur, torej vsaj zaenkrat še ni mogoče imeti ene zelo natančne opredelitve, ki bi z gotovostjo veljala povsod po svetu (Liu idr., 2017).

Naš cilj je bil oblikovati opredelitev prostovoljstva na podlagi podobnosti in razlik definicij prostovoljstva v različnih kulturnih okoljih. Želele smo obravnavati številne vidike, ki se pri opredelitvah pojavljajo, in hkrati paziti, da naša opredelitev ne bo preozka ali preširoka. Po temeljitem pregledu literature (tabela 1) predlagamo naslednjo opredelitev:

Prostovoljstvo je dejavnost, ki je usmerjena k pomoči drugemu, zanj o seba v zameno ne pričakuje materialnih dobrin, lahko pa pridobi simbolne.

V opredelitvi smo se bolj kakor v ključne elemente, kot jih povzema Liu idr. (2017) (prostovoljna narava, organizacija dejavnosti in identiteta upravičencev), usmerile na vidik instrumentalne narave prostovoljske dejavnosti, ki je ključna za tistega, ki mu je taka dejavnost namenjena, ter v same motive prostovoljstva, ki ne izključujejo izmenjave dobrin oz. so te primarno simbolične. S tako široko opredelitvijo smo želele premostiti ločnico med formalnim in neformalnim prostovoljstvom, saj vanjo ne vključujemo elementov organiziranosti dejavnosti. S poudarjanjem prosocialnih motivov pa posredno v opredelitev vključimo tudi element prostovoljne narave dejavnosti.

Tabela 1: *Ključni elementi opredelitve prostovoljstva*

Element	Opis
Prosocialni motiv	Instrumentalna dejavnost, usmerjena v pomoč drugemu.
Odsotnost pričakovanja materialnih koristi	Ker se nekatere oblike prostovoljske dejavnosti vsaj delno nagrajujejo (npr. povračilo stroškov), smo v opredelitev kot element vključile odsotnost pričakovanj materialnih koristi, ki poudari prosocialni in altruistični motiv, vendar hkrati implicira, da lahko prostovoljske aktivnosti do neke mere vključujejo tudi materialna povračila.
Simbolične nagrade	Z vključitvijo tega elementa smo želeli poudariti, da so simbolične nagrade tiste, ki ohranjajo motivacijo za prostovoljske dejavnosti oseb, kar pa ne izključuje »koristi« za posameznika, ki so simbolične narave (zadovoljevanje potreb, ki niso materialne).

Katere oblike prostovoljstva poznamo?

V splošnem ločimo več oblik prostovoljstva. Rochester (2016a) glede na čas trajanja ločuje kratkotrajno in dolgotrajno prostovoljstvo, pri čemer je za slednje poleg daljše časovne udeležbe značilna tudi večja stopnja predanosti aktivnostim, v katere je prostovoljec vključen, in večja čustvena investiranost. V kratkotrajno prostovoljstvo se vključujejo posamezniki, ki želijo aktivnostim posvetiti manj časa, hkrati pa prostovoljstva ne doživljajo kot zelo pomemben del svojega življenja. Na podlagi vključenosti v organizacijo avtorji (Rochester idr., 2016a) ločujejo tudi formalno in neformalno prostovoljstvo. Za formalno prostovoljstvo je značilno, da posamezniki ponujajo pomoč prek skupin ali organizacij, da bi prispevali k družbi ali okolju, medtem ko neformalno prostovoljstvo ni organizirano prek skupine ali organizacije, ampak je povsem odvisno od posameznika.

Prostovoljske aktivnosti in organizacije lahko najdemo na veliko področjih (Rochester idr., 2016b), kot so okoljevarstvo, zdravstvo, izobraževanje itd. V zadnjem času se omenja predvsem dve obliki prostovoljstva, ki doživljata porast. Ena od njiju je mednarodno prostovoljstvo (Rochester idr., 2016b), ki ga opravljajo predvsem študentje, zanj pa je značilno, da posameznik opravlja prostovoljske dejavnosti v drugi državi. Nekateri avtorji ta pojav imenujejo prostovoljski turizem (Sin, 2009), saj je eden od motivov v ozadju tudi želja po potovanju, ne le pomoč. Druga oblika prostovoljstva, ki smo jo želele izpostaviti, je spletno prostovoljstvo. Razvoj novih tehnologij in socialnih omrežij omogoča posameznikom, da izvajajo prostovoljstvo na

daljavo, kar Ihm (2016) navaja kot glavno razliko med spletno in klasično obliko opravljanja prostovoljskega dela. Ta nova oblika prostovoljstva lahko zajema več dejavnosti, npr. promoviranje aktualnih socialnih problemov, analiziranje podatkov na spletu, deljenje objav, osveščanje javnosti glede donacij in svetovanje (Ihm, 2016).

V okviru drugega raziskovalnega vprašanja nas je torej zanimalo, kako lahko opredelimo oblike prostovoljstva. Opišemo jih lahko glede na dimenzijo časovnega trajanja (dolgotrajno ali kratkotrajno prostovoljstvo) ter glede na formalno organiziranost (formalno in neformalno prostovoljstvo). Oblike lahko opredelimo tudi po posameznih področjih, na katerih se prostovoljske aktivnosti izvajajo.

Čemu biti prostovoljec v postmoderni družbi?

Kulturne vrednote neke družbe lahko opredelimo kot eksplicitna ali implicitna prepričanja o tem, kaj je dobro, zaželeno in pravilno. Zavest o tem, kakšno vedenje je pozitivno in zaželeno, se po Althusserju (1995) v družbi (re)producira predvsem prek ideoloških aparatov države. Torej tistih družbenih institucij, v katerih se učimo »pravilnega« vedenja in ravnanja ter prevzemamo vrednote družbe. Kot v svoji poglobljeni teoretski analizi izpostavi Althusser, so v obdobju postmodernizma institucije, v katerih se realizira vladajoča ideologija, številne in raznolike – od pravnega in političnega sistema z naborom različnih strank do verskih institucij, kulturnih in medijskih ustanov. V širokem naboru ideoloških aparatov države sta za (re)produkcijo vladajoče ideologije danes najpomembnejši instituciji družina in šola. Ravno institucionaliziran šolski sistem je po Althusserju ideološki aparat *par excellence*, saj je šolanje vsaj v neki meri za vse brezplačno in obvezno, kar pomeni, da v nobeni drugi instituciji zanesljivo ne preživimo toliko časa kot v šoli. Za razliko od drugih institucij, npr. političnega aparata, katerega ideološkost je bolj eksplicitna, šolo razumemo kot nevtralno in splošno dobro. Althusser opozori, da je omenjena nevtralnost le navidezna. Pridobivanje spretnosti in usvajanje znanj je namreč vselej prežeto z vladajočo ideologijo in z njo neločljivo povezano. Ko na neki točki izstopimo iz izobraževalnega sistema, tako nismo le opremljeni z vsemi potrebnimi spretnostmi za opravljanje določenega dela, pač pa smo med učenjem spretnosti ponotranjili tudi točno določena pravila vedenja in sistem vrednot, ki jih razumemo kot naravne in edine ustrezne. Znotraj zastavljenega teoretičnega okvirja bomo poskušali razumeti, kako v družbi, ki ima določen

sistem vrednot, razumemo prostovoljsko dejavnost, zakaj se vanjo vključujemo, ter kakšno vlogo imajo prostovoljci pri ohranjanju družbene blaginje (Dekker, 2002).

Začnimo pri vprašanju motivov za vključevanje v prostovoljsko dejavnost. V psihološki literaturi jih v grobem delimo na altruistične in usmerjene v lastno korist. Med slednje uvrščamo motivacijo, ki izvira iz želje po gradnji kariere, socialne motive (npr. krepitev socialne mreže in povečevanje socialnega kapitala) ter motive samoizpolnitve. Kot altruistične lahko razumemo motive, ki izhajajo iz empatičnih nagnjenj po pomoči drugim in doseganju socialne pravičnosti (Musick in Wilson, 2008).

Altruistični in v lastno korist usmerjeni motivi za prostovoljstvo se med seboj ne izključujejo, ampak se prepletajo. Oboji so tesno povezani z vrednotami posameznika. Več raziskovalcev ugotavlja, da so altruistične in egalitarne vrednote visoko povezane z vključevanjem v prostovoljsko dejavnost. Hkrati je odločanje za vključevanje v prostovoljstvo pozitivno povezano tudi z vrednotami samopreseganja in samoizpolnitve (Bekkers, 2005; Cnaan idr., 2012; Grönlund, 2011; Musick in Wilson, 2008).

Posameznikov sistem vrednot se oblikuje pod vplivom vladajoče ideologije neke družbe, ki se realizira v ideoloških aparatih države, prek katerih družbeni subjekti ponotranjimo družbene vrednote. Tako lahko prevladujoče družbene vrednote in strukturne značilnosti neke družbe pričajo o njeni pretežno skupnostni oziroma individualistični naravnosti. Če v slednjih prevladuje prepričanje o neodvisnem posamezniku, ki si sam svobodno in samostojno piše lastno življenjsko zgodbo, se skladno s tem visoko ceni predvsem svobodo, neodvisnost, samostojnost, samoizpolnitev in uspeh. Nasprotno pa v bolj skupnostno naravnanih družbah posameznik ni tako jasno ločen od svojega socialnega okolja, pač pa je z njim neločljivo povezan. Dobrobit in uspeh skupnosti sta tako postavljena pred neodvisnost posameznika, delovanje v skupno dobro pa ni le zaželeno, pač pa pričakovano vedenje (Eckstein, 2001). Tako motivi, ki so v individualistično naravnani družbi razumljeni kot altruistični, v bolj kolektivističnih skupnostih verjetno ne bodo prepoznani kot taki, pač pa kot vzajemno delovanje za doseg skupnega dobrega (Smith idr., 2011). Eckstein (2001) navaja, da v kolektivističnih družbah prevladujejo motivi, ki izhajajo iz recipročnega altruizma, v ozadju katerega je prepričanje o vzajemnosti delovanja in nudenja pomoči. V skupnostih, v katerih vlada višja zaznana odvisnost posameznika in skupine, so v večji meri prisotne neformalne oblike prostovoljstva. To pa je pogostejše znotraj (razredno, kulturno) homogenih družbenih skupin

(Eckstein, 2001; Musick idr., 2000). V bolj individualističnih družbah, v katerih skupnost ni dolžna poskrbeti za posameznika in posameznik ne za skupnost, prevladujejo organizirane oblike prostovoljstva z jasno opredeljenimi vlogami, obveznostmi in privilegiji tistih, ki prostovoljsko delo opravljajo, ter tistih, ki imajo od prostovoljskega dela določeno korist. Poleg bolj sebičnih motivov za prostovoljsko dejavnost, kot so izboljšanje zaposlitvenih možnosti in pridobivanje izkušenj, v pretežno individualističnih družbah prevladujejo tudi altruistični vzgibi, ki pa bolj kot na recipročnosti temeljijo na občutkih zavedanja lastne privilegiriranosti in iz tega izhajajoče zaznane dolžnosti do članov družbe, ki razpolagajo z manj viri ali z manj družbenega prestiža kot mi sami (Grönlund, 2013). Ramovš (2001) tako prostovoljstvo opredeljuje kar kot specifično postmoderno obliko solidarnosti, saj je pri njem poudarjena osebna izbira smiselne družbene dejavnosti, ki se ji posvetimo ob rednih življenjskih obveznostih, s katerimi si zagotovimo materialno preživetje ali blaginjo. Pravi, da je prostovoljstvo za postmodernega človeka »košček osebnega časa za biti v nasprotju z glavnino njegovega časa za imeti« (Ramovš, 2001, str. 318). Tako je vključevanje v organizirane oblike prostovoljstva razširjeno predvsem med pripadniki srednjega in višjega razreda, ki sploh imajo materialne možnosti za prostovoljno delo, tega razumejo kot lastno poslanstvo in izpolnitev, hkrati pa lahko predvsem vključevanje v humanitarne organizacije razumemo tudi kot statusni simbol, ki potrjuje naš položaj v družbeni hierarhiji (Eckstein, 2001).

V kakšni meri pripadniki srednjega oz. višjega razreda, ki se najpogosteje udeležujejo kot prostovoljci, zaznavajo občutke solidarnosti in dolžnost pomagati »manj srečnim« pripadnikom družbe, je v veliki meri ponovno povezano s prevladujočimi ideološkimi prepričanji o zaslužnosti za dostop do dobrin, status in ugled, ki ga posameznik v družbi uživa (de Botton, 2004). Če bi sledili skrajni meritokratski logiki, ki vlogo družbe oz. države reducira v začetno izravnavo možnosti za uspeh vsakega posameznika, od tu dalje pa je za lasten (ne)uspeh v celoti zaslužen vsak posameznik, bi pomen prostovoljnega dela kaj hitro zavrnil in zatrdili, da v družbi, ki vsem omogoča vstop v sistem izobraževanja in na trg dela, ne potrebujemo delovanja v skupno dobro, saj bi od njega največ pridobili ravno tisti manj uspešni, kar pa bi pomenilo nagrajevanje neuspeha. Če tako prepričanje zavrremo in zatrdimo, da (i) možnosti za vstop v izobraževalni sistem in na trg dela še ne izenačujeta možnosti posameznikov za uspeh ter (ii) da za lasten (ne)uspeh posameznik ne more biti zaslužen popolnoma sam, se torej oprimemo bolj egalitarne logike, ki poudarja pomen prizadevanja za

večjo enakost. S tem ugotovimo, da je naš (ne)ugoden socialni položaj odvisen od kompleksnega prepleta družbenih in osebnih dejavnikov, ki jih ne posameznik in ne različne institucije družbe ne morejo v celoti nadzorovati ali nanje vplivati. Omenjeno utemeljuje odgovornost družbe za delovanje v smeri enakomernejše porazdeljenosti dobrin in virov opore za tiste, ki jim njihov prirojeni ali pridobljeni položaj ne zagotavlja zadostne blaginje. Schwartz (2012) tako opisuje pomembno povezavo med prevladujočimi egalitarnimi kulturnimi vrednotami in enakostjo med spoloma ter višjimi vlaganji v javno zdravstvo in izobrazbo. Ob tem ni presenetljivo, da raziskovalci pri raziskovanju kulturno specifičnih motivov za prostovoljsko dejavnost v kulturah s prevladujočimi egalitarnimi vrednotami (enakost, avtonomija, socialna pravičnost) ugotavljajo, da so za vključevanje v prostovoljsko dejavnost najpomembnejši ravno altruistični motivi (Grönlund, 2013).

Ob tem, ko se bolj egalitarna usmerjenost neke družbe povezujejo tudi z višjo ravno demokracije (Musick in Wilson, 2008), je vredno omeniti, da se politična ureditev države (npr. socialno, liberalno ali konservativno usmerjena) odraža v tem, kje leži odgovornost za zagotavljanje blaginje državljanov: na državi, na trgu ali družinskem sistemu (Grönlund, 2013). Pri tem so raziskovalci ugotovili, da ima politična ureditev države večji vpliv na obliko prostovoljstva, v katero se prostovoljci vključujejo, kot pa na samo število prostovoljcev ali opravljenih prostovoljskih ur. Tako Salamon in Sokolowski (2003) navajata, da v liberalnih demokracijah prostovoljci opravljajo večinoma servisne in socialno orientirane dejavnosti, medtem ko v državah z bolj socialnodemokratsko ureditvijo prevladuje prostovoljsko delo na področju kulture, umetnosti in rekreacije. Ta ugotovitev ponuja pomenljivo vprašanje; ali je razlika v najpogostejših oblikah prostovoljske dejavnosti med liberalnimi in socialnimi demokracijami kazalnik prenosa odgovornosti za socialno dejavnost iz državnih institucij na pleča (solidarnih) posameznikov? Po podatkih Eurostata (2020) so se javni izdatki držav članic Evropske unije med letoma 2001 in 2007 v povprečju znižali s 47,1 % na 45,6 % BDP, pri čemer je imelo omenjeno zmanjšanje največji vpliv na delovanje področja socialne dejavnosti in javnih storitev. V obdobju finančne krize se je delež BDP, namenjen javnim izdatkom, v povprečju nekoliko zvišal, od leta 2012 pa se ta delež konstantno znižuje. V letu 2017 se je ustalil na 46,7 % BDP, ki ga države članice v povprečju namenijo za javne izdatke. Alfes, Antunes in Shantz (2016) ob tem ugotavljajo, da ima trend nižanja izdatkov, in s tem tudi sredstev za javne službe, večplastne posledice na trende v prostovoljski dejavnosti v nevladnem sektorju. Po eni strani so potrebe po prostovoljcih, ki opravljajo delo, za katerega organizacije nimajo

na voljo sredstev, da bi zaposlile delavca, vse večje. Hkrati pa organizacije iščejo prostovoljce z vse bolj specifičnimi znanji in spretnostmi, ki jih dosledno selekcionirajo ter natančno spremljajo in vrednotijo njihovo delo.

Če povzamemo, ugotavljamo, da na posameznikove motive za vključevanje v prostovoljsko dejavnost vplivajo vrednote in strukturne značilnosti družbe, iz katere ta izhaja. V družbah s prevladujočimi egalitarnimi vrednotami, je organizirana prostovoljska dejavnost bolj razširjena, med prostovoljci pa prevladujejo altruistični motivi po pomoči drugim. Predvsem organizirano prostovoljstvo je v večji meri kot v družbah, ki so bolj skupnostno naravnane, prisotno v individualističnih družbah. V bolj individualističnih družbah so, poleg altruističnih motivov, v večji meri prisotni tudi bolj vase usmerjeni motivi za prostovoljsko dejavnost, kot je ustvarjanje karijerne poti, socialne mreže in samopotrjevanje. Medtem so v bolj kolektivističnih družbah širše prisotne neformalne oblike prostovoljstva in recipročna pomoč bližnjim. Med državami z različnimi političnimi ureditvami se največje razlike kažejo v najpogostejših oblikah prostovoljstva. Medtem ko se v socialno usmerjenih demokracijah prostovoljci najpogosteje vključujejo v različne ekspresivne dejavnosti, se v liberalnih bolj pogosto prostovoljsko udeležujejo na področju socialne dejavnosti. Tudi vrednote, zaradi katerih cenimo in smo motivirani za opravljanje organizirane prostovoljske dejavnosti, ponotranjimo skozi vpetost v mnogotere družbene institucije, ki so neločljivo povezane z (re) produkcijo vladajoče ideologije. Ta pa ima vselej svojo materialno osnovo in služi reprodukciji obstoječih produkcijskih razmerij, s tem pa tudi razmerij moči v družbi (Althusser, 1995). Vprašanje, v katerih primerih prostovoljstvo *spreminja svet na bolje*, kdaj pa le blaži strukturne primanjkljaje in utrjuje družbeni *status quo*, tako presega področje psihologije in kaže na nujnost povezovanja psiholoških odkritij s teoretičnimi sociološkimi analizami družbe.

Zaključki in predlogi za nadaljnje raziskovanje

V prvem delu poglavja smo se osredotočile na različne opredelitve prostovoljstva, za katere smo ugotovile, da se ne razlikujejo le na nivoju kultur, temveč obstajajo razlike tudi med državami. Nekatere opredelitve so prostovoljstvo opisale zelo široko, druge so značilnosti opredelile zelo konkretno, najpogosteje pa se je kot ključni komponenti prostovoljstva poudarjalo svobodno voljo in socialni doprinos. Po pregledu različnih definicij smo oblikovale še lasten predlog opredelitve prostovoljstva, ki se nam zdi dovolj široka, da vključi vse značilnosti, a hkrati tako specifična, da pojem loči od

sorodnih pojavov. Prostovoljstvo smo opredelile kot dejavnost, ki je usmerjena k pomoči drugemu, zanjo oseba v zameno ne pričakuje materialnih dobrin, lahko pa pridobi simbolne. Oblike prostovoljstva avtorji različno opredeljujejo, v splošnem lahko glede na časovno dimenzijo razločimo kratkotrajno in dolgotrajno prostovoljstvo, glede na dimenzijo organiziranosti pa formalno in neformalno prostovoljstvo. V različnih kulturnih okoljih prevladujejo nekoliko drugačni motivi za opravljanje prostovoljstva, kultura pa vpliva tudi na razširjenost in oblike prostovoljskih aktivnosti.

Kot omejitve našega kvalitativnega pregleda literature bi morda izpostavile to, da v pregled nismo vključile virov iz zelo raznovrstnih držav. Glede na to bi predlagale, da bi bilo morda v nadaljnji raziskavi zanimivo pogledati, kako je z opredelitvami in kulturnimi razlikami tudi na drugih celinah, ki jih nismo vključile v naš pregled, saj viri literature tovrstnih raziskav niso zajeli. Prav tako smo povzemale le raziskave, ki so bile objavljene od leta 2000 dalje, zato je naš pregled omejen na obdobje zadnjih 20 let. Za nadaljnje raziskovanje predlagamo raziskovalna vprašanja, ki se osredotočajo na bolj konkretne primerjave med posameznimi državami ali kulturnimi okolji, npr. o pogostosti opravljanja prostovoljnega dela na določenih področjih (npr. zdravstvo, šolstvo, obveščanje o socialnih problemih itd.) ali o razlikah med različnimi oblikami prostovoljstva.

Literatura

- Alfes, K., Antunes, B. in Shantz, A.D. (2016). The management of volunteers – what can human resources do? A review and research agenda. *The International Journal of Human Resources Management*, 60(1), 62–97.
- Althusser, L. (2016). *Ideologija in ideološki aparati države in drugi spisi*. Ljubljana: Založba cf.
- Allan, K. (2019). Volunteering as hope labour: The potential value of unpaid work experience for the un- and under-employed. *Culture, Theory and Critique*, 60(1), 66–83.
- Anheier, H. K. in Salamon L. M. (1999). Volunteering in cross-national perspective: Initial comparisons. *Law and Contemporary Problems*, 62(4), 43–65.
- Bekkers, R. (2005). Participation in voluntary associations: Relations with resources, personality, and political values. *Political Psychology*, 26(3), 439–454.
- Casiday, R., Kinsman, E., Fisher, C. in Bambra, C. (2008). Volunteering and health: What impact does it really have. *Volunteering England*, 9(3), 1–13.
- Cnaan, R., Pessi, A. B., Handy, F., Brudney, J. L., Grönlund, H., Haski-Leventhal, D., Holmes, K., Hustinx, L., Kassam, M., Zrinščak, S., Cnaan, R.A., Yamauchi, N., Smith, K. in Meijs, L. C. P. M. (2012). Student values, religiosity, and pro-social behavior: A cross-national perspective. *The Journal for the Study of Christian Social Practice*, 3(1), 2–25.

- De Botton, A. (2005). *Skrb za status*. Ljubljana: Vale-Novak.
- Dekker, P. (2002). On the prospects of volunteering in civil society. *Voluntary Action*, 4(3), 31–48.
- Eckstein, S. (2001). Community as gift-giving: Collectivistic roots of volunteerism. *American Sociological Review*, 66(6), 829.
- European Commission (2011). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*.
- Eurostat (2020). *Government expenditure by function – COFOG*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_by_function_%E2%80%93_COFOG
- Grönlund, H. (2013). Cultural values and volunteering: A cross-cultural perspective. *Altruism in Cross-Cultural Perspective* (str. 71–84). Springer.
- Grönlund, H., Holmes, K., Kang, C., Cnaan, R. A., Handy, F., Brudney, J. L., Haski-Leventhal D., Hustinx, L., Kassam, M., Meijs, L. C. P. M., Pessi, A. B., Ranade, B., Smith, K. A., Yamauchi, N. in Zrinščak, S. (2011). Cultural values and volunteering: A cross-cultural comparison of students' motivation to volunteer in 13 countries. *Journal of Academic Ethics*, 9(2), 87–106.
- Grönlund, H. (2011). Identity and volunteering intertwined: Reflections on the values of young adults. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 22(4), 852–874.
- Hustinx, L., Cnaan, R. A. in Handy, F. (2010). Navigating theories of volunteering: A hybrid map for a complex phenomenon. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 40(4), 410–434.
- Hustinx, L., Handy, F. in Cnaan, R. A. (2012). Student volunteering in China and Canada: Comparative perspectives. *Canadian Journal of Sociology*, 37(1), 55–84.
- Ihm, J. (2017). Classifying and relating different types of online and offline volunteering. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28(1), 400–419.
- Ramovš, J. (2001). Prostovoljstvo z ljudmi in za ljudi. *Socialno delo*, 40(6), 313–322.
- Liu, E. S. C., Ching, C. W. in Wu, J. (2017). Who is a volunteer? A cultural and temporal exploration of volunteerism. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 27(6), 530–545.
- Kelemen, M., Mangan, A. in Moffat, S. (2017). More than a 'little act of kindness'? Towards a typology of volunteering as unpaid work. *Sociology*, 51(6), 1239–1256.
- McAllum, K. (2014). Meanings of organizational volunteering: Diverse volunteer pathways. *Management Communication Quarterly*, 28(1) 84–110.
- Musick, M. A. in Wilson, J. (2008). *Volunteers: A social profile*. Bloomington: Indiana University Press.
- Musick, M. A., Wilson, J. in Bynum, W. B. (2000). Race and formal volunteering: The differential effects of class and religion. *Social Forces*, 78(4), 1539–1570.
- Penner, L. A. (2004). Volunteerism and social problems: Making things better or worse? *Journal of Social Issues*, 60(3), 645–666.
- Rochester, C., Paine, A. E., Howlett, S., Zimmeck, M. in Paine, A. E. (2016a). Making sense of volunteering: Perspectives, principles and definitions. V C. Rochester, A. E. Paine in S Howlett (avtor.), *Volunteering and Society in the 21st Century* (str. 9–24). Springer.

- Rochester, C., Paine, A. E., Howlett, S., Zimmeck, M. in Paine, A. E. (2016b). Capturing the diversity of voluntary action. V C. Rochester, A. E. Paine in S Howlett (avtor.), *Volunteering and Society in the 21st Century* (str. 25–38). Springer.
- Salamon, L. M. in Sokolowski, S. W. (2003) Institutional roots of volunteering. V P. Dekker in L. Halman (ur.), *The values of volunteering. Nonprofit and civil society studies (An international multidisciplinary series)*. Springer.
- Schwartz, S. H. (2012). *Cultural value orientations: Nature and implications of national differences*. <https://www.tau.ac.il/law/cegla3/tax/Schwartz%202008.pdf>
- Smith, S. W., Bresnahan, M. J. in Smith, S. L. (2011). Application of the altruistic behavior coding scheme to cross – cultural contexts. *World Cultures eJournal*, 18(1), 1–10.
- Sin, H. L. (2009). Volunteer tourism–“involve me and I will learn”? *Annals of Tourism Research*, 36(3), 480–501.
- Sum, C. Y. (2017). Suffering and tears: Authenticity and student volunteerism in post-reform China. *Ethos*, 45(3), 409–429.
- Zakon o prostovoljstvu (ZProst)* (2011). <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5532>

WHY IS A GOOD DEFINITION OF VOLUNTARISM NECESSARY?

In this chapter we have focused on an overview of different definitions of voluntarism and forms of voluntarism, and have asked why become a volunteer in today's society? There are several definitions of voluntarism, which vary between cultures and countries. Some describe voluntarism very broadly, while others define the characteristics very concretely, but the most common elements are an emphasis on free will and making a social contribution as two key components of voluntarism. We wanted to try to form our own definition of voluntarism, and so we have defined it as an activity which is oriented towards helping others and which is done without any expectation of receiving a material benefit, although symbolic rewards may be gained. Various authors define forms of voluntarism differently, but in general when it comes to the time dimension we can distinguish between short-term and long-term voluntarism, while regarding the dimension of organization we can distinguish formal and informal voluntarism. In different cultural environments slightly different motives for doing voluntary work prevail, and culture can also have an important role in the extent and most common forms of volunteering activity.